

*Bengt Jeppsson
professor i kirurgi
vid Lunds universitet.
Bördig från Borrby och har i
sin forskning bidragit till
utvecklingen av Proviva.*

Två antika pandemier

År 2020 kommer vi alla minnas som pandemins år och många, för att inte säga alla har påverkats av den. Under antiken förekom två epidemier/pandemier som lämnat avtryck i litteraturen

Den Athenska pesten

bröt ut under andra året av det Peleponnesiska kriget 430-429 f.kr. Den började i Etiopien och spred sig till Egypten, Libyen och en stor del av Persien. När den drabbade Athen var det först befolkningen i Pireus som drabbades. . Man tror att mellan 75 000 och 100 000 avled. Stadens befolkning uppskattades vid tiden till cirka 500 000. Man antar att orsaken till epidemin var typhoid feber, som drabbade en befolkning, som saknade immunitet och som kanske var i dåligt skick på grund av bristande tillgång på mat och andra umbäranden orsakade av pågående krig.

Orsaken var möjligen typhoid feber - *Salmonella typhi*

Sjukdomsbilden beskrivs av Thukydidens, som själv drabbades av sjukdomen.

Symtomen slog till plötsligt.

“Det hettade till intensivt i huvudet och ögonen blev röda och inflammerade. Inne i munnen blödde det från svalget och tungan och andedräkten blev oregelbunden och illaluktande. På dessa symptom följde nysningar och heshet, och sedan gick det onda ned i bröstet, tillsammans med våldsam hosta.”

Kroppen tynade inte av under sjukdomens mest aktiva period utan höll stånd mot plågorna över förväntan så att de sjuka var relativt starka ännu efter sex dagar vid en tidpunkt då flera av de drabbade dog av den invärtes febern.

En del överlevde detta stadium och då orsakade sjukdomen kraftig diarre. Sjukdomen påverkade huvud och extremiteter och många som tillfrisknade förlorade lemmar och somliga blev blinda. Några drabbades efter tillfrisknandet av total minnesförlust.

Sjukdomen var smittosam. Många anhöriga och närstående som försökte hjälpa till att ta hand om den lidande löpte själva hög risk att insjukna och detta fick till följd att

många drabbade led extra på grund av brist på omvårdnad. Smittsamheten var sannolikt mycket hög.

Den Justinianska pesten

utbröt drygt 1000 år senare och som pågick under åren 541-750 e.kr. Den började i Egypten och spreds via sjövägen till Konstantinopel, där kejsare Justinianus I regerade. Den var sannolikt en böldpest orsakad av *Yersinia pestis*.

Under pestens härjning beräknades 25 miljoner människor ha avlidit. Denna siffra är dock osäker. I Konstantinopel avled omkring 40 procent av invånarna eller ungefär som mest 5000 om dagen.

Den östromerske historikern Prokopius från Caesarea har beskrivit sjukdomen.

I början av 540-talet var befolkningen i Konstantinopel satt under stor press på grund av flera pågående krig. Dessutom plågades befolkningen av höga skatter som blev relativt sett högre på grund ett minskande befolkningsunderlag.

Symtom började plötsligt utan några förningar hos den drabbade. Sjukdomen kunde både börja under sömnen eller under dagen. De drabbade fick plötsligt feber. Febern var mild i början och utan några yttre tecken på feber som färgförändringar och de drabbade förstod från början inte att de var sjuka. Bilden ändrades snabbt inom ett dygn. Febern steg och det uppstod svullnader på flera ställen på kroppen, i armhåla och ljumskar och också runt ögonen.

Bilden hur sjukdomen började var densamma hos de flesta. Samtidigt med att febern steg och svullnader uppstod blev en del av de drabbade förvirrade. Förvirringen tilltog och övergick i medvetlöshet hos en del. Detta medförde svårigheter att inta mat och dryck och de drabbade dukade under av svält.

Svält drabbade framförallt dem som inte hade någon som hjälpte dem. Törsten blev väldigt stark, som ledde till många kastade sig i vatten varhelst de kom åt.

Tillståndet var förenat med svåra plågor och många kräktes blod. Sjukdomen uppfattades som relativt smittosam och man försökte hindra sjuka att lämna sina bostäder.

Gravida kvinnor drabbades särskilt hårt med missfall och död i hög omfattning.

Prokopius skriver:

“Några av läkarna visste i sin okunnighet om sjukdomen inte vad de skulle ta sig till-- Dessutom kan jag nämna att fastän mycket framstående läkare i många fall förutsade döden, så blev en del av de dödsdömda strax därefter helt fria från sitt lidande.”

Det är många likheter mellan beskrivningarna av insjuknandet trots att det är 1000 år mellan förloppen.

Insjuknandet var plötsligt utan några föregående symtom. Gemensamt för dem båda var feber, som snabbt blev hög. Detta talar för att genesen kan vara virusbetingad eller orsakad av sepsis. De drabbade blev snabbt allmänpåverkade med förvirring, som kunde leda till medvetlöshet. Det snabba förloppet kan tolkas som att den befolkning som blev utsatt för virus eller bakterier inte hade någon immunitet eller hade ett nedsatt immunförsvar.

Den athenska pesten härjade under andra året av det peloponnesiska kriget då man kan misstänka att befolkningen var särskilt utsatt genom att samhället var lamslaget av konflikten med matbrist som följd. Dåligt näringsintag med vikttnedgång är mycket bidragande till nedsatt immunfunktion.

Det finns ingen liknande information om den Justinianska pesten. Det pågick under Justinianus I regim flera krig mot omgivande stater, framförallt perserna och de

ständiga uttagen av soldater till krigen tärde hårt på samhället och störde jordbruket. Man kan därför misstänka att befolkningen i staden inte hade ett bra hälsotillstånd.

En annan intressant faktor är spridningsvägen. Man vet med säkerhet att pesten uppstod i Egypten och spred sig sjövägen till Konstantinopel. Av detta kan man förstå att den kom att drabba en befolkning som sannolikt inte varit utsatt för denna typ av smitta tidigare och spridningsvägen sjövägen kan innebära att smittan inte muterat under spridningen, då den kom sjövägen och inte passerat många människor utan behållit sin virulens intakt.

Immunitet förekom sannolikt inte bland befolkningen, vilket bidrog till att förloppet blev våldsamt. Pesten härjade i Konstantinopel under fyra månader.

Insjuknandet i båda epidemierna är dramatiskt och bär vissa likheter med varandra, som talar för att det snabbt blir en spridning till blodbanan och man får en påverkan på hjärta och lungor.

Symtom från magtarmkanalen kom i båda fallen efter några dagar och upp till en vecka. I båda epidemierna fick drabbade blodiga kräkningar.

Det är tydligt beskrivet av Thukydides att utöver epidemin, som orsakade många dödsfall, uppstod det också brist på människor som kunde hjälpa till att sköta de sjuka och många avled helt ensamma utan någon anhörig närvarande.

“Ty när människorna var rädda att besöka varandra dog de sjuka utan att någon såg efter dem, och många hus tömdes därför att det inte fanns någon som ville ge vård. Men de som besökte de sjuka förlorade själva livet, särskilt de som såg som sin plikt att visa mod.”

Dessutom förändrades stadsbilden, då flera hus att kom att stå tomma. Visserligen skedde ett inflöde att människor från omgivande landsbygden men de blev ofta hänvisade till att bo i hyddor eller tillfälliga skjul. Denna hastigt ökande befolkning i samhället ledde till laglöshet på olika sätt. Hushåll från rika medborgare förlorade sina innehavare och detta utnyttjades av andra.

Situationen var likande i Konstantinopel. Det var stora problem att hålla begravningsriter och man fick till slut bara på bästa sätt få undan de döda. Detta fick en annan effekt och Prokopius beskriver hur folk som tidigare var kända som bråkmakare började samarbeta under epidemin för att underlätta för de överlevande inte minst genom att få bort den fräna stanken från staden. Många av dem fortsatte att leva utan kriminalitet. Insikt om död ledde till en helomvändning av personers syn på arbete och vikten av fungera som samhällelig medborgare.

“Folk som tidigare varit bråkmakare lade nu av sin gamla fiendskap till varandra och åtog sig gemensamt den heliga tjänsten i samband med dödsfallen, och bar själva för dem helt okända döda till graven.”

Beskrivning av symtom de två epidemierna bär många likheter vilket för klaras av att det snabbt uppstod sepsis och inflammation. Uppträdande av feber är tydlig i början av förloppet och senare kommer påverkan av olika organ i kroppen. Mortaliteten verkar vara hög och läkarna var oförstående kring sjukdomens uppkomst och behandling.

Epidemiernas snabba förlopp orsakades sannolikt av att de drabbade befolkningar, som saknade immunitet och som samtidigt var påverkade av andra olyckor som negativt påverkade kroppens immunitet. Värdet av isolering var okänt under antiken,

men blev tydligt under medeltiden och har lämnat ett avtryck i världslitteraturen - Decamerone - men det är en annan historia.

Litteratur:

Thukydides: Kriget mellan Sparta och Athen. Sid 152 ff
Översättning av Sture Linnér, Forum, Uddevalla 1978.

Perserkrigen. Prokopius. Bok II, sid 217ff, kapitel 22
Översättning av Ingemar Lagerström Santérus förlag Stockholm 2019